

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра цивільного процесу

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

МАТЕРІАЛИ

**Міжнародної науково-практичної конференції
до 150-річчя від дня народження
Є. В. Васьковського**

*м. Одеса,
8 квітня 2016 року*

Одеса
«Юридична література»
2016

розірвання шлюбу / Н. В. Волкова // Актуальні проблеми цивільного права та процесу : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті Ю. С. Червоного (17 груд. 2010 р.). — О., 2010. — С. 124–127.

6. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40–41, 42. — Ст. 492.

7. Советский гражданский процесс : учеб. для вузов по спец. «Правоведение» / В. П. Воложанин, М. К. Воробьев, И. А. Земченко — М. : Юрид. лит., 1978. — 431 с.

Гонгало Р. Ф.

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОНЯТТЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ДОСЯГНЕННЯ

Наявність у державі багатьох судів зумовлює проблему неоднакового застосування судами норм права у подібних ситуаціях. Для вирішення цієї проблеми держави передбачають у своєму законодавстві механізми, які дають можливість уніфікувати судову практику.

Однаковість судової практики й обумовлена нею визначеність юридичних відносин має важливе значення для становлення демократичних засад правосуддя в Україні.

Одним із конституційних принципів правосуддя, відповідно до ст. 129 Конституції України, є рівність всіх учасників судового процесу перед законом і судом. Цей же принцип відтворений у ст. 5 Цивільного процесуального кодексу України, відповідно до якої суд зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників цивільного процесу і здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак [1].

Про важливість питання однаковості правозастосування свідчить і те, що відповідно до ст. 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо су-

б'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод.

Найбільш поширеним механізмом забезпечення єдності судової практики є забезпечення однакового застосування судами права діяльністю судів вищих інстанцій. У країнах континентальної Європи завдання забезпечувати єдині підходи у застосуванні закону в межах усієї держави покладається на суд касаційної (ревізійної) інстанції. Суд касаційної інстанції, як правило, у державі один, або може буде декілька, якщо судова система будується за принципом спеціалізації судів. Суд касаційної інстанції формулює правові позиції у своїх рішеннях за наслідками касаційного оскарження рішень судів нижчого рівня. Касаційний перегляд здійснюється лише на предмет правильності застосування норм права. Найчастіше думка касаційної інстанції формально не є обов'язковою для суду нижчого рівня, але якщо суд відхилиться від неї, цілком очевидно, що його рішення у більшості випадків буде скасовано.

У країнах англосаксонської системи права єдність судової практики забезпечується прецедентним характером рішень судів вищого рівня. Прецеденти, покладені в основу рішень таких судів у конкретних справах, є обов'язковими для застосування нижчими судами при вирішенні аналогічних справ. На найвищому рівні єдність судової практики забезпечує верховний суд. Усі суди вищого рівня за суттю є апеляційними, оскільки можуть переглядати судові рішення як з огляду на факти, так і з огляду на право.

У країнах континентальної та англосаксонської систем права ініціатором перегляду судового рішення у суді вищої інстанції можуть бути тільки учасники процесу, але не суд. Судові рішення, особливо, судів вищого рівня, широко публікуються. У країнах англосаксонської системи права видають збірники судових прецедентів. Доступність судових рішень як для учасників процесу, так і для суддів дають можливість досягнути прогнозованості судових рішень у подібних справах.

У деяких країнах, крім зазначених механізмів, існують й інші способи уніфікації судової практики з однакових питань. Застосування окремих з цих механізмів можуть ініціювати суди. Наприклад, спори про компетенцію між судами різних юрисдикцій у Франції вирішує Суд у розв'язанні конфліктів. Такі спори Суд розглядає як за зверненням учасників, так і за зверненням суду, до якого надійшла справа [2, с. 148]. Щороку Суд у розв'язанні конфліктів вирішує біля 50 справ, пов'язаних з труднощами у визначенні компетенції.

В Україні передбачено застосування таких механізмів забезпечення єдності судової практики: перегляд судових рішень судами вищих

інстанцій, методична допомога і рекомендації судам нижчих інстанцій, роз'яснення та офіційне тлумачення законодавства

Перегляд судових рішень здійснюється в апеляційному, касаційному порядку та Верховним Судом України.

Ще одним засобом забезпечення однаковості судової практики в цивільному судочинстві є узагальнююча й роз'яснювальна діяльність Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ та Верховного Суду України.

Згідно з положеннями Закону України «Про судоустрій та статус суддів», у системі судів загальної юрисдикції діють вищі спеціалізовані суди як суди касаційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ, зокрема, Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Статтею 32 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачено повноваження Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ, серед яких надання методичної допомоги судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики. Окрім цього, суд касаційної інстанції надає судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ.

Також, Законом України «Про судоустрій та статус суддів» передбачено, що у Вищому спеціалізованому суді з розгляду цивільних та кримінальних справ діє пленум, який з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій вищого спеціалізованого суду з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані [3, с. 17].

Окремо варто звернути увагу повноваження Верховного Суду України, які передбачені у Законі України «Про судоустрій та статус суддів». Відповідно до ст. 38 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» Верховний Суд України узагальнює судову практику; надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням судової системи України; забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Процесуальне законодавство визначає, що підставою для оскарження судового рішення може бути неоднакове застосування судами одно-

го й того самого положення закону. Скористатись цією нормою досить складно без забезпечення доступу усіх заінтересованих осіб до судових рішень.

Необхідність заснування національної інформаційної мережі судових рішень з метою забезпечення доступу до прикладів судової практики та можливості їх публічного обговорення була визнана ще у Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, яку було схвалено Законом України від 21 листопада 2002 року № 228-IV.

Про необхідність створення реєстру судових рішень говорилось також і в актах органів судової влади. Для забезпечення доступу судів та учасників правовідносин до результатів судової практики актуальним визнано вирішення питання щодо запровадження реєстру судових рішень зі створенням у комп'ютерній мережі відповідної бази даних і забезпечення в установленому законом порядку доступу до неї.

У Програмі діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям», схваленій Постановою Верховної Ради України 4 лютого 2005 року № 2426-IV, визнано за необхідне забезпечити прозорість судових рішень шляхом запровадження механізму оприлюднення судових рішень через Інтернет та іншими засобами з дотриманням при цьому вимог ст. 32 Конституції України.

Відповідно до зазначеного був створений Єдиний державний реєстр судових рішень — автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень [4].

До реєстру вносяться усі рішення судів України у цивільних, адміністративних, господарських справах, справах про адміністративні правопорушення та кримінальних провадженнях.

Для втілення в життя принципу відкритості у 2005 році був прийнятий Закон України «Про доступ до судових рішень» — передбачає забезпечення доступу до текстів судових рішень усіх судів загальної юрисдикції, зокрема й через оприлюднення текстів судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України (www.court.gov.ua).

Згідно з ст. 2 Закону України «Про доступ до судових рішень», кожен має право на доступ до судових рішень у порядку, визначеному цим Законом. Це право забезпечується офіційним оприлюдненням судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України в порядку, встановленому цим Законом. Особам, які беруть (брали) участь у справі, забезпечується доступ до судових рішень у їхній справі в порядку, встановленому процесуальним законом [4].

Окрім вищезазначеного, вважаю, що забезпечення єдності судової практики зумовить в нашій державі і інші позитивні правові наслідки.

Ні для кого не є секретом, що більшість цивільних справ перебувають у провадженні суду досить тривалий час. Хоча поняття «розумного строку» не має чіткого визначення, проте розумним строком слід вважати строк, який необхідний для вирішення справи у відповідності до вимог матеріального та процесуального закону.

Реальне забезпечення єдності судової практики змінить існуючу ситуацію, адже усталена судова практика дасть можливість особі, яка вважає своє право порушеним, перед зверненням до суду оцінити свою правову позицію і судову практику вирішення конкретної справи. Відтак, кількість звернень до суду може зменшитись.

Більше того, єдність судової практики одночасно допоможе і суду, адже розглядаючи конкретну справу, щодо якої є усталена судова практика, правова позиція вже сформована, аналізу підлягатимуть лише виняткові обставини справи.

Вважається, що реальне забезпечення єдності судової практики стане запорукою збільшення і зміцнення довіри громадян до судової влади. Не дарма в українському суспільстві сформувався приказка: «закон — як дишло, куди повернеш — туди й вийшло». Адже частими є випадки коли один і той же суд в аналогічних правовідносинах приймає різні за своєю суттю судові рішення. Зрозуміло, що така ситуація підриває авторитет судової влади, а запит суспільства на підвищення ефективності судової системи є величезним. Проте, якщо в Україні дійсно сформується усталена судова практика, і якщо суди в однотипних справах щодо різних осіб однаково застосовуватимуть один і той же закон, це позитивно вплине і на інші сфери суспільного життя та правосуддя зокрема.

Л і т е р а т у р а

1. Цилінко І. С. Забезпечення єдності судової практики як мета перегляду судових рішень Верховним Судом України // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С. В. Ківалова (Одеса, 16–17 трав. 2014 р.): у 2 т. — 2014. — Т. 1. — С. 409.
2. Шишкін В. І. Судові системи країн світу. Кн. 2 / В. І. Шишкін. — К. : Юрінком Інтер, 2001.
3. Попович М. М. Конституційні засади забезпечення єдності судової практики в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Попович Максим Михайлович ; ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». — Ужгород, 2015.
4. Про доступ до судових рішень [Електронний ресурс] : Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/3262-15>.